

УДК 338.439.5 : 664.14 (477.44)

ПРОБЛЕМИ ТА ПЕРСПЕКТИВИ ЦУКРОБУРЯКОВОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

Жарун О. В., Соколюк С. Ю., Ткачук С. П., к.е.н., доценти

Уманський національний університет садівництва, Україна, Умань

Бурякоцукровий підкомплекс АПК України відіграє важливу роль у забезпеченні продовольчої безпеки країни. Він складається з взаємозв'язаних підприємств, що належать до різних сфер діяльності, проте, близьких територіально та об'єднаних послідовно в часі та відповідності з технологічною послідовністю процесів по вирощуванню насіння цукрових буряків, коренеплодів, виробництву цукру та інших продуктів їх переробки. У статті досліджено та визначено причини краху вітчизняного насінництва цукрових буряків та запропоновано можливі шляхи його відродження. Стаття присвячена оцінці можливих сценаріїв розвитку бурякоцукрового виробництва в Україні та виробленню рекомендацій для його збереження, підвищення ефективності та конкурентоспроможності на внутрішньому та світовому ринках. Досліджені питання сутності економічних взаємовідносин бурякосійних господарств з цукровими заводами; систематизовані чинники цих відносин на основі макро- і мікроекономічних факторів їх формування; визначені перспективи розвитку бурякоцукрового виробництва; проаналізовано розвиток ситуації на ринку цукру України за останні роки.

Ключові слова: аграрний ринок, конкурентоспроможність, ринок цукру, сільськогосподарські підприємства, цукрові заводи.

Жарун Е. В., Соколюк С. Ю., Ткачук С. П. ПРОБЛЕМЫ И ПЕРСПЕКТИВЫ СВЕКЛОСАХАРНОЙ ОТРАСЛИ УКРАИНЫ / Уманский национальный университет садоводства, Умань, Украина

Свеклосахарный подкомплекс АПК Украины играет важную роль в обеспечении продовольственной безопасности страны. Он состоит из взаимосвязанных предприятий, принадлежащих к различным сферам деятельности, однако, близких территориально и объединенных последовательно во времени и соответствии с технологической последовательностью процессов по выращиванию семян сахарной свеклы, корнеплодов, производству сахара и других продуктов их переработки. В статье исследованы и определены причины краха отечественного семеноводства сахарной свеклы и предложены возможные пути его возрождения.

Статья посвящена оценке возможных сценариев развития свеклосахарного производства в Украине и выработке рекомендаций для его сохранения, повышения эффективности и конкурентоспособности на внутреннем и мировом рынках. Исследованы вопросы сущности экономических взаимоотношений свеклосеющих хозяйств с сахарными заводами; систематизированы факторы этих отношений на основе макро- и микроэкономических факторов их формирования; определены перспективы развития свеклосахарного производства; проанализировано развитие ситуации на рынке сахара Украины за последние годы.

Ключевые слова: аграрный рынок, конкурентоспособность, рынок сахара, сельскохозяйственные предприятия, сахарные заводы.

Zharun E. V., Sokolyuk S. Y., Tkachuk S. P. PROBLEMS AND PROSPECTS SUGAR INDUSTRY OF UKRAINE / Uman National University of Horticulture, Uman, Ukraine

Sugar beet subcomplex of Ukraine plays an important role in ensuring food security of the country. It consists of interconnected companies belonging to different spheres of activity, however, is geographically close and united sequentially in time and according to the sequence of technological processes for growing sugar beet seeds, roots, sugar and other refined products. The article examines and identifies the

reasons for the collapse of the domestic sugar beet seed and possible ways to revive it.

Article is devoted to the evaluation of possible scenarios for the development of sugar beet production in Ukraine and recommendations for its conservation, efficiency and competitiveness in the domestic and global markets. The questions of the nature of economic relations with beet sugar factories farms; The factors of this relationship on the basis of macro- and microeconomic factors of their formation; The prospects of development of sugar industry; analyzed the situation in the sugar market of Ukraine in recent years.

Keywords: agricultural market, competitiveness, sugar market, farms, sugar mills.

Вступ. Питання формування ринку цукру в Україні вивчається з моменту здобуття незалежності, оскільки надлишкові потужності цукрових заводів треба ефективно використовувати, диверсифікувати або зменшувати до раціональних для країни розмірів. Крім того механізм регулювання ринку цукру знаходиться на стадії первинного формування і потребує удосконалення. Державні управлінські структури не мають значного впливу на кон'юнктуру ринку цукру в Україні, що фактично виливається у значні коливання цін на цукрові буряки та цукор в залежності від погодних умов, урожайності та площ посівів цукрових буряків.

Ситуація, що склалася у бурякоцукровому комплексі України потребує негайної уваги Уряду і зацікавлених сторін для вироблення чіткої стратегії поведінки держави на цьому ринку.

Аналіз досліджень і публікацій. Багато уваги вивченню проблем регулювання ринку цукру в своїх наукових дослідженнях приділили: О. Багатеренко, В. Бойко, П. Гайдуцький, М. Дем'яненко, А. Заїнчковський, О.Заєць, А.Зельднер, М. Коденська, В. Лиськов, В. Логінов, І. Лукінов, М. Малік, М. Роїк, М. Павловський, П. Саблук, В. Слюсар, А. Фурса та ряд інших авторів. Ринок цукру постійно приносить сюрпризи і тому існує потреба

вдосконалення механізму регулювання з тим, щоб бути передбачуваним і уникати у майбутньому катастрофічних ситуацій.

Метта статті. Метою статті є аналіз розвитку ситуації на ринку цукру України за останні роки, на основі якого прогнозування можливих напрямків розвитку виробництва бурякового цукру.

Виклад основного матеріалу. Україна, як відомо, належить до числа перших Європейських держав, які започаткували ще з 20-х років XIX ст. виробництво цукру з цукрових буряків. Цей процес супроводжувався швидким розвитком бурякопереробних промислових підприємств. У 90-х роках XIX ст. в Україні вже функціонувало 187 цукрових заводів. Посівні площі під цукровими буряками збільшились у кілька разів і перевищили 500 тис. га, а виробництво цукру за сезон цукроваріння зросло до 590-600 тис. тонн [1].

Цукрові заводи України до 13 січня 2014 року виробили 1206,4 тис. тонн цукру з буряків, на аналогічну дату в 2013 р. було вироблено 2205,4 тис. тонн цукру. В даний час в Україні переробляє цукрові буряки один завод із 38 підприємств, які розпочали сезон переробки цукросировини. На 13 січня 2013 року працювало 3 заводи із 63.

Цукробурякове виробництво в Україні має важливе значення для забезпечення кормами галузі тваринництва, а саме від переробки 1 т цукрових буряків одержують біля 850 кг жому і 60 кг меляси, які широко використовуються при годівлі великої рогатої худоби і свиней. Патока слугує сировиною для виробництва спирту, гліцерину, харчових дріжджів, молочної та лимонної кислоти тощо.

Гичка цукрових буряків використовується для годівлі худобі у свіжому вигляді та для силосування корму. Так, з кожного гектара зібраних цукрових буряків при врожайності 500 ц крім 38-40 ц білого цукру додатково отримують до 75 ц корм. од. високоякісного корму як побічної продукції від посівів цукрових буряків і відходів їх промислової переробки.

Також потрібно відмітити, що розвиток буряківництва має істотне соціальне значення для сільського господарства, забезпечуючи значне

підвищення зайнятості сільського населення і разом з тим слугує важливим джерелом дохідності галузі.

Висока собівартість виробництва цукрових буряків та низькі ціни її реалізації переробним підприємствам трансформували раніше ефективну галузь у збиткову. Виробництво цукру втратило конкурентоспроможність на зарубіжному ринку, в наслідок чого український цукор швидко витіснили із світового цукрового ринку. Держава з великими зусиллями намагалася забезпечити внутрішні потреби цукру власним виробництвом, а в окремі роки доводилося потребу в цьому продукті покривати за рахунок імпорتنих поставок [3].

Враховуючи високу цінність цукру, як важливого харчового продукту і як незамінної сировини для розвитку багатьох галузей економіки країни, не можна допускати безальтернативної втрати цукробурякової галузі, як важливого національного агропромислового підкомплексу економіки країни.

У період здійснення аграрної реформи в Україні з швидко прогресуючими руйнівними процесами цукробурякове виробництва зазнало глибокої економічної кризи, яка призвела до різкого занепаду галузі, зменшення більш як у чотири рази посівних площ цукрових буряків, зниження урожайності та значного зменшення валових зборів цукрових буряків, що спричинило до істотного зменшення кількості цукрових заводів та обсягів валового випуску цукру.

Якщо кризова ситуація в агропромисловому виробництві призвела до руйнування матеріально-ресурсного потенціалу, то це зовсім не означає, що через тимчасово не завантажені виробничі потужності, закриття цукрових заводів їх потрібно негайно знищити.

Потрібно зазначити, що стосовно цукрових заводів, які тимчасово не працюють через відсутність сировини, слід вишукувати шляхи їх перепрофілювання на переробку сільськогосподарської продукції, виготовлення плодоовочевих консервів, крохмально-патокової продукції, виробництво комбікормів для потреб тваринництва. Розвиток світового

цивілізованого суспільства переконливо доводить про необхідність не скорочення виробництва певних видів продовольчих ресурсів, а їх удосконалення, збільшення, поліпшення якості з тим, щоб задовольняти зростаючі потреби населення.

Занепад цукробурякового виробництва в Україні певні владні структури пояснюють різким зниженням попиту на цукор, який втратив конкурентоспроможність. Безумовно, виробляти цукрові буряки в ринкових умовах ХХІ ст. з такими низькими показниками, які характеризували розвиток галузі ще наприкінці ХІХ і на початку ХХ ст., неефективно. З цією метою в Україні слід територіально звужити розміщення посівів цукрової сировини тільки на придатних для цього землях у зоні з 580-620 мм обсягом річних атмосферних опадів, що забезпечить одержання врожаю 480-520 ц з гектара цукрових буряків. Найбільш сприятливими для ефективного розвитку галузі в Україні є ґрунтово-кліматичні умови лісостепової зони. Тут у структурі посівних площ цукрові буряки можуть бути розміщені на 10% орних земель. На добрих для культури попередниках загальна оптимальна площа посівів фабричних цукрових буряків в Україні, за розрахунками наукових установ, має становити 800-810 тис. га, що при середній врожайності 480-520 ц/га забезпечить одержання 40 млн. т валового збору коренів. При середньому виході цукру 15% із загальної маси сировини валове виробництво становитиме близько 6,0 млн. т білого цукру. За таких умов цукробурякове виробництво буде конкурентоспроможним на світовому ринку цукру, основний вектор якого має спрямовуватися на середньо-азійські країни, де рівень його споживання ще не досяг фізіологічних норм харчування населення [4].

Основними причинами спаду цукробурякового виробництва і зниження економічної ефективності його функціонування є такі:

- зменшення виробництва і продажу господарствам промислових засобів виробництва і предметів праці (сільськогосподарських машин і обладнання, мінеральних добрив і хімічних меліорантів, пестицидів і гербіцидів, елітного насіння тощо);

- дуже висока трудомісткість культури, що в умовах зменшення трудо-, фондо- і енергозабезпеченості господарств веде до скорочення посівної площі цукрових буряків і їх валового збору; різке підвищення цін на всі промислові засоби виробництва і предмети праці, що негативно позначилося на рентабельності галузі;

- неузгодженість розміщення посівів цукрових буряків і цукрових заводів, велике подорожчання перевезень цукросировини з віддалених господарств;

- зниження родючості ґрунтів, зменшення їх гумусомісткості, перевищення виносу поживних речовин урожаєм над їх внесенням з органічними і мінеральними добривами;

- недосконалість економічних і фінансових взаємовідносин між цукровими заводами і бурякосійними господарствами;

- територіальні і галузеві диспропорції у розвитку цукробурякового комплексу [5].

Для підвищення економічної ефективності цукробурякового виробництва і збільшення випуску цукру необхідно розробити і впровадити комплексну програму цукробурякового виробництва в Україні, яка має включати:

- структурну перебудову всього цукробурякового комплексу і вдосконалення його функціонально-територіальної структури;

- оптимізацію розміщення посівів цукросировини і цукрових заводів та формування регіональних цукробурякових комплексів з оптимальним поєднанням у них всіх елементів інфраструктури виробництва;

- збільшення виробництва і продажу господарствам промислових засобів виробництва і предметів праці (сільськогосподарських машин і обладнання, мінеральних і бактеріальних добрив, пального, мастильних та інших матеріалів);

- організацію служби агросервісу; удосконалення технології вирощування цукрових буряків, їх транспортування, зберігання і переробки на цукрових заводах;

- поліпшення фінансово-економічних взаємовідносин між бурякосійними господарствами і цукровими заводами;
- державне законодавче рулювання цукробурякового виробництва [1].

Відродження та подальший розвиток цукробурякового підкомплексу України потребує комплексної системи постійних і довгострокових заходів на рівні державної програми з відповідними законодавчими і регулюючими механізмами. Для розв'язання проблеми необхідно забезпечити структурні, функціональні, енергетичні, сировинні та інвестиційні зміни, а саме:

- формування державної політики в сфері виробництва цукрових буряків і цукру та оптової торгівлі цукром, спрямованої на захист економічних інтересів держави, прав споживачів і вітчизняних товаровиробників;
- розробка нормативно-законодавчої бази щодо формування і подальшого функціонування ринку цукру;
- інтеграція товаровиробників і переробників цукросировини з метою збільшення обсягів виробництва цукрових буряків, здешевлення їх вартості та підвищення якості;
- співпраця із спілками цукровиробників та трейдерами ринку цукру країн далекого зарубіжжя;
- вивчення і розповсюдження передового світового досвіду в галузі буряківництва та цукроваріння;
- створення вітчизняних і спільних високопродуктивних гібридів з високою якістю насіння та технологічними якостями сировини.

Одним із рушійних важелів забезпечення відродження галузі є встановлення державою мінімальної ціни на цукрові буряки і цукор. Проте, вона так і залишатиметься декларативною доти, поки не буде створений надійний механізм утримання мінімальної ціни, сформовані правила гри на внутрішньому ринку.

Також цукрова галузь дуже залежить від балансу цукру в Україні. Минулого року його наварили забагато, пропозиція сягала 2,5 млн тонн (за потреби внутрішнього ринку 1,8–2 млн тонн). Відповідно, ціна на цукор упала,

а з нею і впала привабливість виробництва цукрових буряків. Кабмін визначив мінімальну ціну на цукрові буряки на наступний рік, вона становитиме 344 грн/т без ПДВ замість цьогорічної 338 грн/т. - це мінімальна ціна, а ринкова, як правило, буде вищою.

Через цьогорічний спад ціна на цукор зростає, але не надто, бо з минулого року є до 800 тис. тонн перехідних залишків, а також квота на ввезення в межах СОТ — 260 тис. тонн, та імпорт цукрозамінників. Тому дефіциту цукру на внутрішньому ринку та величезного сплеску ціни не буде, якщо в значній мірі не вплинуть інфляційні процеси на економіку країни.

Підприємства, що займаються кондитерськими виробами та слабоалкогольними напоями, працюють на постійній основі з конкретними цукро заводами, чия якість їх влаштовує. Вони знають, на яких заводах дотримуються норм ДСТУ, можуть домогтися привабливішої ціни за рахунок постійної співпраці.

Так чи інакше, частка давальницьких схем поступово зменшується, у перспективі залишаться працювати лише аграрні компанії, інтегровані із заводами. Наші вітчизняні цукрові заводи морально та фізично застарілі, 90% із них не реінвестуються, не модернізуються, на них не проводять капремонтів. Згодом на ринку залишиться 10-15 великих компаній, які працюватимуть у «цукровому поясі» України та диктуватимуть умови вітчизняного ринку цукру.

Сьогодні в Україні потрібно формувати регульований ринок цукру, а центральна роль на ньому має належати виробнику. З теоретичних позицій і на практиці доведено, що ефективне функціонування такого ринку можливе за умови його цілісності й завершеності, якщо бракує хоч одного елемента, ринок не може нормально функціонувати або не функціонуватиме зовсім. Сьогоднішні проблеми на ринку цукру свідчать про недосконалість і невідпрацьованість механізму формування внутрішнього ринку й виходу на зовнішній.

Тому варто забезпечити налагодження експортних каналів збуту, вжити дієвих заходів щодо просування вітчизняного цукру на зовнішні ринки та

запровадити механізм стимулювання експорту. Крім цього, продукція цукробурякового виробництва може також використовуватись для виробництва альтернативних джерел енергії з метою попередження енергетичної залежності України. Для цього необхідно змінити ставлення до галузі у напрямі об'єктивної оцінки в економіці країни та забезпечити стимулювання її розвитку.

Для удосконалення механізму регульованого ринку цукру в Україні необхідно вирішити наступні питання:

- 1) забезпечити законодавчий захист вітчизняних товаровиробників, зокрема в умовах СОТ;
- 2) прийняти програму розвитку бурякоцукрової галузі на перспективу і контролювати її виконання;
- 3) активізувати роботи по розширенню ринків збуту цукру і удосконаленню ціноутворення на внутрішньому ринку;
- 4) стимулювати підвищення конкурентоспроможності вітчизняної цукрової галузі шляхом реструктуризації, укрупнення цукрових холдингів, стимулювання модернізації цукрових заводів;
- 5) запровадити державну підтримку розробки виробничих технологій та проведення досліджень біологічних видів палива з цукровмісних продуктів на технічній базі цукрових заводів.

Висновки. Підбиваючи підсумки, можна стверджувати, що проблеми цукробурякової галузі є гострими та актуальними. Однак, незважаючи на труднощі й проблеми, бурякоцукровий комплекс має перспективи розвитку та умови оптимізації площ посіву цукрових буряків та кількості працюючих цукрових заводів за рахунок випуску якісної конкурентоспроможної продукції і надання державної підтримки галузі.

Література:

1.Бондар В.С., Андрющенко С.Ю. Тенденції цін світового ринку цукру і їх вплив на внутрішній ринок України / В.С. Бондар, С.Ю. Андрющенко// Цукрові буряки. - 2010.- № 2 (74). – С. 23-25.

2.Міністерство аграрної політики та продовольства України. // Режим доступу до ресурсу: <http://sugarbeet.gov.ua/news/12064>

3. Воронін А.В. Ефективність виробництва цукрових буряків та цукру в Україні /А.В. Воронін// Сталий розвиток економіки. - 2013. - № 3. – С.51-55.

4. Месель-Веселяк В.Я. Організаційно-економічне удосконалення роботи цукробурякового під комплексу України /В.Я. Месель-Веселяк, М.М. Ярчук// Економіка АПК. -2013. - №2. – С. 3-8.

5. Скорук О.П. Пріоритетні напрями виробництва біоетанолу в Україні /О.П. Скорук, І.В. Зубар // Економіка АПК. -2014. - №2. – С. 36-41.

References:

1. .Bondar V. S. Andryushchenko S. Y. Trends in world market prices of sugar and their impact on the domestic market of Ukraine / V. S. Bondar, S. Y. Andryushchenko // Sugar beet. - 2010.- № 2 (74). - P. 23-25.

2.Ministerstvo Agriculture and Food of Ukraine. // Access to the resource: <http://sugarbeet.gov.ua/news/12064>

3. A. V. Voronin The efficiency of sugar beet and sugar /A.V. Voronin // sustainable economic development. - 2013. - № 3. - S.51-55.

4. Mesel-Veselyak V. Organizational and economic improvement of sugar beet in Ukraine /V. Mesel-Veselyak, M. N. Yarchuk // Business APC. -2013. - №2. - P. 3-8.

5. Skoruk O. P. Priority areas of bioethanol production in Ukraine /O. P. Skoruk, I. V. Zubar // Business APC. -2014. - №2. - P. 36-41.